

Петро Кравченко

КРАВЧЕНКО Петро Анатолійович – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, декан історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Сфера наукових інтересів – соціальна філософія та філософія історії, проблеми сучасної політичної культури.

АКСІОЛОГІЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ С.К'ЄРКЕГОРОМ

У статті обґрунтовується позиція С. Кіркегора щодо автентичності людського буття. Констатується: без пристрасті і віри етика не може існувати самостійно і її (етики) претензії на універсальність не можуть на законних підставах зберегтись, оскільки екстремальні екзистенційні ситуації виходять далеко за межі етики.

Ключові слова: автентичність, аксіологія, віра, екзистенція, індивідуальність, існування, людське буття, пристрасть, свобода, теологія, цінності.

Сприйняття людей у світі, сформованому технологічною цивілізацією, під впливом певних ціннісних орієнтацій виплекало й феномен негативної оцінки вартостей речового буття, яке ще донедавна становило сутність традиційного способу життєствердження, а характер зміни екзистенційних цінностей від моделі «мати» до моделі «бути» (в термінах Г. Марселя та Е. Фромма) й навпаки, – чим далі набуває вигляду протиріч автентичності існування. Сучасний світ стрімко залишає позаду відомі орієнтири у напрямку гармонії, унікальності, традиціоналізму, що у свою чергу формує феномен кардинального розриву людської суб'єктивності з її власним корінням, з цінностями місця народження, єдності з батьківщиною, родинним затишком й захищеністю культурною, національною та мовною ідентичністю. Знецінення й втрата такої укоріненості людини є втраченою життєдайною середовищем, яке раніше слугувало людині підґрунтям для її особистого духовного світу, джерелом любові і турботи про світ, й за О. Ф. Більновим, «... священним місцем, регіоном безпечного та захищеного буття» [6]. «... Сучасність, – як стверджує З. Бауман, – пройшла через період «автентичної» індивідуальності і пішла далі в сучасну культуру,

© П. А. Кравченко, 2013

пов'язану з «асоціативною індивідуальністю», яка характеризується постійною втратою зв'язку між внутрішнім світом, душею людини та зовнішньою формою її соціальних відносин ...» [1, с.96].

Тому стан постмодерну, яким визначається теперішній час, називають новою епохою «переоцінки цінностей», періодом їх безупинної зміни. Зміни, що їх несе з собою глобалізація як вирівнювання, нівелювання та усереднення форм існування і розуміння світу. Саме це й ставить перед індивідом сучасного суспільства проблему вибору його поведінки та дій, проблему оцінки усіх різномірних і суперечливих фактів і явищ, й особливо тих, які найбільшою мірою відповідають пошукам смислів і значень існування.

У цій ситуації актуалізується й спадок всесвітньо відомих мислителів, ідеї яких торкались сфер трансформації релігійного світогляду, аксіологічного осмислення автентичності людського буття, пошуку нових духовних цінностей і пріоритетів.

У плеяді найвизначніших з них чільне місце належить С.К'еркегору, зусилля якого були спрямовані на те, «щоби стати справжнім християнином», а «його особисте життя і праці були постійним пошуком справжнього ества людської істоти» [9, с.22]. «Багато з тих, хто прочитали його, – стверджував у свій час Р. Нойхаус, – щоби відчутти трепет молодіжного протесту проти встановлених істеблішментом способів мислити і жити, а потім відкинули вбік, перейшовши до того, що прийнято називати дорослими обов'язками, вчинили не вірно. Гадаю, це дуже серйозна помилка. К'еркегор потрібен молодим, але не менше він потрібен і дорослим, які досягнули ту мудрість, що наші пізнання вкрай недосконалі і неповні перед обличчям абсолюту, і готові займатися, нехай навіть заново, дисципліною довжиною в життя – вправами в християнстві» [4].

С.К'еркегор одним з перших надзвичайно виразно показав кризовий стан тогочасної релігії, той стан суспільства, у якому «душа людини вже не містить в собі ані найбільшої цінності Христа, ані найбільшої антицінності – гріха у його повному втіленні, а тому – залишається «порожньою», а християнська культура, як наслідок, повна «порожнього блиску»» [3, с.225]. Тому його екзистенціальна теологія згодом завдяки ідеям К. Барта, Е. Бруннера, Ф. Гогартена, Е. Турнейзена, Д. Бонхьоффера, Р. Бульмана та інших мислителів й перетворилася на «теологію кризи» або ж «діалектичну теологію».

Сам С.К'еркегор називав себе поетом на службі у християнства. «Метою літературної творчості С. К'еркегор, – як стверджує Р. Робертс, – було «віднаходження протиотрути проти тонкої отрути духу часу» [11]. І дійсно, Великий Данець найпершим у шерензі екзистен-

ційно та екзистенціально думаючих теологів, почав по-новому писати і про віру, і про ставлення людини до Бога, і про Святе Письмо, і про Ісуса Христа, і про існування людини в цілому.

Основні події сучасної епохи, які ми спостерігаємо в нашому соціальному середовищі, на думку С.К'еркегора, давно стали антагоністичними для справжнього християнства. Тому він й намагався зацентувати увагу своїх сучасників на необхідності бути «справжнім християнином», й для цього зробити крок назад від узвичаєного способу мислення про існування, позбутися духовної відчуженості, яка тримає нас в кабалі.

Люди віддавна прагнули до престижу, який приходить з багатством і високим положенням у суспільстві, стверджував датський філософ. Проте, таке прагнення, зазначав С.К'еркегор, й було рівнозначне полону ілюзій, які відвертають людину від справжньої християнської віри, любові, надії та радості. До його особистого рішення і належала спроба повернути людині його занедбане релігійне «я». Тому він наполегливо шукав достовірний шлях до справжньої віри та звертався до своїх читачів, щоб допомогти їм повернутися до витоків християнства. «Я – релігійний автор ... уся моя робота як автора спрямована до християнства, – писав С.К'еркегор, – до того, як стати християнином, у прямій або непрякій полеміці проти тієї жажливої ілюзії, яку ми називаємо християнським світом» [3, с.331].

Спонукаючи своїх читачів до «стрибка» у пристрасні обійми справжньої віри, у сферу духовності, істини, невід'ємної від справедливості, щирого та незаангажованого взаємospілкування людей, С.К'еркегор і намагався допомогти людям віднайти власну автентичність. Втім зазначав, що жити духовним життям, бути собою, зберігаючи власні моральні й духовні принципи – далеко не легка справа. «У житті людського загалу, – утверджував С.К'еркегор, – буває час, який щодо життя кожного конкретного індивіда, на жаль, може, й виступає як час найкращий, коли люди все ж таки повертають до «внутрішньої орієнтації». Але, лише наштотвхнувшись на перші перешкоди, вони повертають у зворотний бік, адже цей шлях, шлях до духовності уявляється їм безоднею, пустелею порівняно з тим «квітучим, зеленим лугом» (для образної характеристики С.К'еркегор застосовує тут поетичну фразу з «Фауста» Гете «Und rings umher liegt schone grüne Weide»), яким є для них безтурботне існування в бездуховності» [3, с.342].

Якщо людина не бажає бути духовною, не знаходить в собі сили для того, щоби любити, куди вона при цьому прямує? – запитує С.К'еркегор і відповідає: «До земної кмітливості, до дрібного розрахунку, до нікчемства та низості, до усього, що перетворює на сумнівне

божественне походження людини» [2, с.87]. Людина ж віри, навпаки, подеколи навіть через самозречення, через невимовне зосередження волі повинна, – пише К.Райда, – «завжди здійснювати рух безконечності свого самоздійснення у царині моралі та високих цінностей духовного світу» [5, с.151]. Власне тут, за С.К'єркегором, людині й потрібна неабияка мужність, для того, щоби зуміти протистояти світу повсякденного, дрібного й нікчемного існування. Для того, щоби не проміняти свою духовність, свої моральні принципи та цінності на щасливе та безтурботне перебування у світі неправди й несправедливості.

«... Найгірша з небезпек, – уважав С.К'єркегор, це – втрата людською істотою свого власного Я. Втрата, що – може відбутися й непоміченою, немов би нічого не сталося. Ніщо не викликає менше шуму – ніяка інша втрата – втрата ноги, матеріального багатства, коханої жінки і т. д. – не відзначається в такий неістотний спосіб» [3, с.270]. Інтелект і мислення – це також, на його думку, один з можливих шляхів занедбання власного «Я», той шлях, через який люди подеколи також уникають поклику власного ества до автентичної екзистенції.

У той же час екзистенція – як справжнє людське автентичне існування, яке виявляє сутність кожної конкретної людини, на думку С.К'єркегора, – річ абсолютно незбагненна і недоступна ніяким логічним, раціональним і іншим методам пізнання. Ні роздуми про екзистенцію, ні інтуїція, ні осяяння, ні натхнення не дозволяють проникнути в таємницю екзистенції. Глибини людського існування стають прозорими лише для тих (їх С. К'єркегор називає «винятком з універсального» [8, с.60]), хто ризикує зануритися в них з головою або волею долі потрапляє на крайні точки людського буття, туди, де справжня свобода стає реальністю, а не ефемерною ілюзією.

Свобода для К'єркегора не є ані вибором, ані вірою, ані каяттям; вона не є жодним з тих специфічних типів дії, які означають конкретний життєвий рух людини у її ставленні до себе як певної можливості і необхідності; вона є владою, яка й уможливорює духовне піднесення та самореалізацію людської сутності індивіда на різних стадіях його існування. Тому й абстрактній об'єктивності етичного мислення протиставляє С.К'єркегор пристрасну суб'єктивність духовного індивіда. «Категорії суб'єктивності пов'язані зі ставленням Я до свого власного життя, і ті, які, пов'язані з «пристрастю», – наголошує філософ, – бо неможливо існувати без пристрасності» [10, с.276]. І питання про «сене» життя, яке є основним для філософії, слід розуміти у цьому контексті.

Своєрідно С. К'єркегор тлумачить можливість справжнього спілкування не лише між людьми, а й з Богом – виключно завдяки «непрямій пристрасній» комунікації. «Християнство, – говорить філософ, –

не доктрина, а екзистенціальна комунікація» [10, с.339]. «Існування того, кого К'єркегор називав звичайною людиною, – пише Дж. Ельрод, – вимагає існування іншого. Звичайна людина і соціальне існування настільки тісно взаємопов'язані, що одне не може існувати без іншого» [7, с.119]. У свою чергу інший дослідник філософії датського мислителя, М. Устон, зауважує, що для С. К'єркегора «... всі етичні та етико-релігійні зв'язки можуть бути тільки непрямими» [12, с.175].

Сучасні дослідники по-різному розуміють та інтерпретують цю частину змісту ідейної спадщини С.К'єркегора. Висловлюючи позицію «свідка істини», пишуть деякі з них, С. К'єркегор пропонує творчі концептуальні інструменти для подолання мирського. Він формулює і захищає для християнської громади «позицію опозиції», яку саме співтовариство може і не визнавати, однак це бачення християнського існування як «свідка істини» відкриває для своїх читачів засоби для розвитку особистих чеснот – терпіння, мужності і віри, надії і любові. Без пристрасті і віри, на думку мислителя, етика не може існувати самостійно. Навіть етичні претензії на універсальність не можуть на законних підставах зберегтись, оскільки екстремальні екзистенційні ситуації виходять далеко за межі етики і не підпадають під етичні категорії чеснот та ширості. «Таким чином, здається, – підсумовує Я. Голомб, – що перший сучасний філософ автентичності готовий залучити нас до серйозного зіткнення між цією справжністю та етикою» [9, с.41].

Певним рухом людської екзистенції, закинutoї у світ, є бажання і воля. Без них людська екзистенція не була б рухомою, тобто не було б переходів від одного бажання до іншого, від одного воління до іншого і так далі. У К'єркегора навіть на релігійній стадії існування є поділ на Я і Бога. Це означає, що лицар віри все ще перебуває в протистоянні до Бога і не утворює з ним єдності. Поступово змінюється усвідомлення Я самим собою. Спочатку людина не усвідомлює власне Я, але, поступово сходячи щаблями самоусвідомлення, вона починає усвідомлювати Я, в якому міститься вічність. Це вже не просто людське Я, а Я теологічне, Я перед Богом. Проблема полягає в тому, чи можлива єдність людини з Богом. Якщо ми розуміємо під людиною душу, тобто тримаємося платонічної традиції, тоді «тіло – в'язниця душі». Це означає, знову ж таки, поділ на тіло і душу й надання переваги тому, що важливіше. Справа не в тому, що важливіше: душа чи тіло. Справа полягає у з'ясуванні природи поділу, природи бажань та волінь. Щоб з'ясувати причину поділу, треба навчитися спостерігати за своїми бажаннями, воліннями, які спричиняють страждання, відчай, про що так багато пише К'єркегор. Ми позбудемося страждання, відчаю, коли станемо цілими, нерозділеними в собі. Людина не-ціла – не шири, тобто

вона хитра. Хитрість походить від слова хижість, а хижаком є той, хто хапає. Отже, хитра людина налаштована на хапання, чим більше вона хапає, тим краще, вважає вона. Хапають вольовими зусиллями, бажаючи того й того. Бажати чи воліти чогось означає протистояти предмету бажання, воління. Хитрий заволодіває предметом бажання, воління, охоплюючи його. Саме такий спосіб існування описує К'єркегор, коли аналізує перші дві стадії існування – естетичну та етичну. Спокусник спокушає, тобто хоче захопити, дівчину. Спокусник нещирий, тобто він грає в любов, але насправді він не любить нікого. Його мета – захопити дівчину, плетучи навколо жертви павутину, яка складається із солодких завірянь та обіцянок.

Таким чином, становлення Я здійснюється шляхом утвердження в тій чи іншій трансцендентності. Я порівнює себе з іншими Я: чи воно розумніше, красивіше за інші Я. Конкуренція міжлюдська зумовлена порівняннями, поділами на Я і не-Я. Мати кращу модель автомобіля, ніж мій сусід, мати кращий вигляд ніж моя колега тощо. У цьому і полягає діалектичний розвиток індивіда у світі: гонитва за примарним добром. Цей опис є описом конкуренції, мета якої – успіх будь-якою ціною. Якщо трансцендентність можна подолати, то вона називається відносною. Останню трансцендентність подолати не можна, бо за визначенням вона є останньою. Отже, нескінченність можлива, бо можливе припинення часовості, а разом із нею і всіх ознак існування, яке знаходиться в падінні. З іншого боку, світ вічний у своєму повторенні одного і того ж: падіння. Людина не може припинити цього повторення, але може вийти за його межі. Це означатиме звільнення від часовості і вхід у свідомість, яка позачасова. Але питання про природу свідомості – це вже інше питання.

Література

1. Бауман З. Текучая современность / З.Бауман; [Пер. с англ. под. Ред. Ю.В. Асочакова]. – СПб.: Питер, 2008. – 240 с.

2. Кьєркегор С. Страх и трепет/ Сёрен Кьєркегор; [пер. с датск., комментарии Н. В. Исаева, С. А. Исаев] // Кьєркегор С. Страх и трепет. – М.: Республика, 1993. – С. 13-112.

3. Кьєркегор С. Болезнь к смерти / Сёрен Кьєркегор; [пер. с датск., комментарии Н. В. Исаева, С. А. Исаев] // Кьєркегор С. Страх и трепет. – М.: Республика, 1993. – С. 249-350.

4. Нойхаус Р. Д. Кьєркегор для взрослых. /Р.Нойхаус; [перевод Анны Плисецкой] [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.firstthings.com/ftissues/ft0410/articles/neuhaus.htm>

5. Райда К. Ю. Историко-філософське дослідження постекзистенціалістського мислення / Костянтин Юрійович Райда. – К.: Український Центр духовної культури, 1998. – 216 с.

6. *Bollnow O. F.* Neue Geborgenheit. Das Problem einer Überwindung des Existentialismus. 2 Aufl. – Stuttgart: Kohlhammer, 1960. – 247 s.

7. *Elrod J. W.* Kierkegaard and Christendom. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1981. – 320 pp.

8. *Elrod J. W.* Being and Existence in Kierkegaard's Pseudonymous Works. Princeton University Press., 1975. – P. 60-61.

9. *Golomb J.* In Search of Authenticity. From Kierkegaard to Camus. – London and New York.: Taylor & Francis e-Library, 2005. – 172 pp.

10. *Kierkegaard S.* Concluding Unscientific Postscript Edited and Translated by: Alastair Hannay.– New York.: Cambridge University Press. – 582 pp.

11. *Roberts R. C.* Faith and Modern Humanity: Two Approaches // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.religion-online.org/showarticle.asp?title=1805>

12. *Weston M.* Kierkegaard and modern continental philosophy: an introduction. – London and New York.: Taylor & Francis e-Library., 2003. – 202 pp.

Кравченко П.

АКСЕОЛОГИЧЕСКОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ АВТЕНТИЧНОСТИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО БЫТИЯ С.КЪРКЕГОРОМ

В статье обосновывается позиция С. Кьеркегора относительно автентичности человеческого бытия. Констатируется: без страсти и веры этика не может существовать самостоятельно и ее (этики) претензии на универсальность не могут на законных основаниях сохраниться, поскольку экстремальные экзистенциальные ситуации идут далеко за границы этики.

Ключевые слова: автентичность, аксиология, вера, экзистенция, индивидуальность, существование, человеческое бытие, страсть, свобода, теология, ценности.

Кравченко Р.

AKSEOLOGICHESKOE UNDERSTANDING AUTHENTICITY HUMAN BEING S.KERKEGOROM

The article explains the relative position of Kierkegaard antique atmosphere of the human being. Stated: without passion and belief ethics can not exist on its own and it (ethics) claim to universality can not legally be preserved as extreme existential situation go far beyond the boundaries of ethics.

Key words: Authenticity, axiology, faith, existence, identity, existence, a human being, passion, freedom, theology, values.

Надійшла до редакції 27.08.2013 р.